ԱՐՁԱԳԱՆԳ ՀԱՅԱՐԱԿԱՑ ԿԱՐԾԵԱՑ

Ամէն ուրբաթօրեայ չորեքը՝ 52 օրինակ է։
Առաքելութեան տեղն է Գալաթա, Զինճիրլի—խան վերի յարկ Թիւ ։
Դուրս երթալիք թերթից փոստայի ծախքը առնուելին վրայ է։

Շորեանին գինը դահեկան կանխիկ 60
Կիսաչորեանը » 30
Մեկ Թիւը՝ փարայ 30
Յանուցմանց տողն է դահեկան 2

Թիւ 167 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ Գ· ՏԱՐԻ Դ· ՇԱՐԱՆ 1871 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30

ՎԱՆԱՑ ԱԶԱՏ ՀՐՕՑԱՆԱԿԻՐՆԵՐԸ

Ֆրանսայի վերջին Թշուառ պատերազմին առնը Գալղիացիք տեսակ մը անկանոն զօրք ունէին, որ ազատ հրացանակիր (ֆրան-Թիրէօր) կըսուէին, և հրամանատար, հրամանատար, տանտպետ, հարիւրապետ, վերջապէս և ոչ մէկ խառնուրդ մը չունենալով՝ սեռ սանձնին կը զարնէին կմեռցընէին. ոչ հարցնող կար՝ ոչ փնտռող։

Վանայ կողմերը առնք ալ զերազանցողներ կան, անանկ ֆրան-Թիրէօրներ որ. քէֆերնուն փչած առեն կըսպանեն, կըզարնեն, կսպաննեն, կայրեն. կը պղծեն, կը կողոպտեն, աղտոր կը նիկ մը կամ աղջիկ մը տեսնան նէ՝ մարդու չը հարցուցած կառնեն կը փախցընեն իրենց կնիկ կընեն. ամա վեց եօթը տարեկան է եղեր՝ ան ալ հոգերնին չէ, բաւական է որ իրենց կատաղութիւնը յագեցընեն։

Ատանք ֆէրման տկնէմէզ տեսակէն են. ատոնց՝ կառավարութիւն, ոստիկանութիւն, օրէնք, կանոն խեր չեն ըներ. ասանկ բաները իրենց ըսես նէ, ականջներնուն սիվրիսինեկի ձայն կուգայ։

Մինչեւ հիմայ լրագիրները բիւր անգամ ատոնց բարբարոսութիւնները հրատարակեցին, Պօլսեցւոյն քար սիրտը չծակեցին, ընդհանուր ժողովին անգութ խիղճը չխայթեցին, վանցի Պատրիարքը քունէն չարթնցուցին, անշարժ Քաղաքական ժողովը տեղէն չշարժեցին։

Այս անգամ ալ օգոստոսի և սեպտեմբերի դէպքերը պատմող նամակներ եկած են. ընթերցողը պէյնը պէյը չնեսած՝ քաջութիւն ունի նէ թող կարդայ, վարչութիւնն ալ դարձեալ թող անանկ եալէ թաղրիրները գրէ, պէլքի ճար մը կըլլայ . . . .

Ընթերցող էֆէնտի, անանկ հայ եմ ըսելով պարծիլ ու ինքզինքդ դիւցազնի մը տեղ դնելով խրոխտալը խեր չըներ. Հայուն պարծանքը չմնաց, պատիւն ալ չմնաց, ատոնք ալ չմնաց, աչքդ դոցես բանաս նէ՝ Հայն ալ չպիտի մնայ։ Կըլսես կոր ուրիշ ազգի մը համար ալ որ՝ այսպիսի հարատահարութիւններ, սպանութիւններ, կողոպուտներ, պղծութիւններ, կուսապղծութիւններ, սրբապղծութիւններ տեղի ունենան։ Ինչ է ատոր պատճառը։ — Ձու Հայ ու անգլայ ըլլալդ է։

Ասիոյ մէջ կառավարութիւն չկայ ըսենք,

ի՞նչ ըսենք. հապա առենը մէյ մը ասոր անոր խազանը, չիմիտը, չըպուխը ծախել տալով սալեանը վերկին կառնէ նէ՝ ան ո՞վ է.

Մէկ ուխարէն քանի՞ մորթ կելնէ:

Հայեր, Պատրիարքարանի պաշտօնատար էֆէնտիներ, խուլցի՛ք ականջնիդ. ձեր պատիւը, ձեր ստացուածքը, ձեր կեանքը ձեղմէ առնել ուզեն նէ՝ վերջապէս սա վանայ մէջ կատարուած հարստահարութեանց ենթական դուք ըլլաք նէ, պիտի կրնաք համբերել...

Ձմեռրիս կըսեմ. Լէնկէմիտուրի, Շահարասի բարբարոսութիւնները բարեզ օրծութիւններ են եղեր, եթէ տասնեւհիններորդ դարուս մէջ մեր եղբարց կրածները անոնց ժամանակին հետ բազդատեն՛ք: Ցակաւին պիտի համբերէ՛ք.

Մարդը՝ կնիկը, զաւկըները ձգեր, հոս պօլիս եկեր, 200 հօխանոց պալեան մէկանց կը վերցընէ որ երկրին տուրքը վճարէ՝ սա քիչ է, անդին կնիկը, ալչիկները, մանչ զաւկըները, ամբողջ տունը անտէր մնացած՝ Գրան-Թիրէօր ներսուն հրամանին ու չար կամքին զոհ կերթան: Ցակաւին պիտի համբերէ՛ք:

Վարչութիւնը վարելու եղանակը չգիտէք նէ՝ տուէք հրաժարականնիդ, դուրս ելէք. նստաք նէ՝ ճար մը ըրէք. բայց ձեղմէ արդիւնք ապասէլ... ապառաժէն չուր սպասել է այդ. Մովսէս մը պէտք է ատոր:

Ուրեմն դո՛ւք ձեզ պաշտպանեցէ՛ք, ա՛լ ասիացի՛ք, դո՛ւք ձեր վերկութիւնը հոգացէ՛ք, ձեր գործը դո՛ւք ձեր ձեռքով տեսէ՛ք:

Երբ մարդ այնպիսի երկրի մը մէջ կապրի, այնպիսի վայր մը կապրի՝ ուր կեանքն ու ինչքն անապահով է, հարկ անհրաժեշտ է որ կրէ իր վրայ՝ ինչ որ իւր կենաց, ընչից և պատուոյ ապահովութեանը համար պէտք է. Ասի մի կարծէք թէ կառավարութեան օրինաց դէմ է. մանաւանդ՝ որ նա թոյլտուութիւն ըրած է ճամբորդութեան առեն ամեն տեսակ զէնք ու հրացէն կրել ճամբորդի մը:

Ա՛րդ՝ կը հարցընեմ ձեզ. ձեր երկրի մէջ ճամբորդութեան ժամանակ աւելի ապահով միջոց ունի՛ք. ես կապահովեմ թէ ճամբորդութիւնն աւելի ապահով է ձեզի համար, քան դուք ալ կապահովէք:

Ուսոի կրեցէ՛ք ձեր վրայ այն ամեն հրացէններըն՝ զոր կը կրէ Գրան-Թիրէօր մը, և ա՛լ աւելին կրեցէ՛ք՝ մինչև որ յայտէ՛ք. և կառավարութիւնը ձեզ պատասխանատու չըպիտի ճանչնայ. վասն զի իր պաշտօնը պիտի կատարէ՛ք, վասն զի ապստամբ ժողովուրդ մը պիտի զսպէ՛ք, վասն զի գողութեան համար չը պիտի սպանէ՛ք՝ այլ փրկութեան համար. և եթէ ըստ ամենայն անհաւանականութեան կառավարութիւնը ձեզ ի դատ հրաւիրէ՝ պատասխանեցէ՛ք ինչ որ դաս առի՛ք, և ձեր խեղճ ճարտարութեան վախճան մը տուէ՛ք:

Ա՛լ հերի՛ք, որչափ որ բողոքեց ձեր արիւնը, որչափ որ բողոքեց ձեր կանանց պատիւը, և որչափ որ խայեց արդարութիւնն իւր ականջները:

Ա.հաւասիկ վերջին տեղեկութիւնները.

Օգոստոս 31 թուականաւ նամակէ մը հետեւեալները կքաղենք.

"Ա. Օգոստոս 2ին Արզինկայու քաղաքէն տերութեան մէկ միւլազիմ և երկու նահիար, հետերնին առնելով հազարապետի կին, դէպ ի վան եկած ժամանակին Ապազէն ըսուած նահանգը կուգան: Հոն տեղաց քուրթեր վրանին կը յարձակին, զինուորները կը բռնեն, ձեռքերնին կը կապեն, բոլորին վրայ դրամները կառնեն ու կանչնին կերթան: Խեղճ անձինքը եկան կառավարութեան իմաց տուին, բայց անօգուտ տեղը: Կը լսուի թէ քուրթերը նոյն օրը անոնցմէ վեչտասան հազարի չափ տակառ ունեցեր են.

"Բ. Քաղաքին հայ և տաճիկ իշխանները իրենց մշակները գիւղեր կը ղրկեն՝ անասուն ներսուն համար յարդ և խոտ բերելու: Այսոնք քաղաքէն մէկ ժամ հեռու Մարմիտ ըսուած գիւղին դիմացէն անցնելու ժամանակ՝ կը նային անդիէն 15 նիզակաւոր քուրթեր կը յարձակին այն խղճալուկ վրայ. էն առաջ պօղոս հայը Ծուրբի մշակ Ծովհէվ անձն կը բռնեն, կը տանին ձորին մէջ ձեռքերն ու ոտքերը կը կապեն, իրեն հետ եղած երկու ձիերը կառնեն, ու ինքն երեսի վրայ կը ձգեն՝ մօղ կուտան. Ցետոյ Շարան պէյի մշակը կը բռնեն,

երկու ձի կառնեն, ցովհէփի պէս կընեն՝ թող կուտան։ կրկին կը պատահին փարամ օղլուի մշակին, նոյնպէս երկու ձի կառնեն և միւս ներուն պէս կընեն։ Յետոյ կը պատահին Ա.զենց Յակոբ Ա.ղայի, Թոմաղից, Տիգտիրկանց մշակներուն։ անոնց ալ ընդ ամէնը 14 ձիերը և 5 հատ ասանակ և անոնց վրայի շերիաներ ալ կառնեն, մինչեւ անգամ այդ խղճալեաց ոտաց ամաններ՝ այսինքն չարուխներ կառնեն թող կուտան։ և կը պատուիրեն թէ «գնացէք ձեր աղաներուն պատմեցէք թէ ահաւասիկ մեք ձեր ձիաներ կ՚առնինք, թող կառավարութիւնն գրկէ բերէ»։ Եւ յետոյ քանիներ կելնեն յանցս ճանապարհին, որս որոնել գտնելու համար։ մէկ մ՚ալ կը նային որ անգ իէն չորս ձիաւոր կանգնին, կը յարձակին վերան, ձիներէն վար կառնեն, կրկին նոյն ձորը կը տանին այն մշակներուն քով, վրանին գտնուած ները, սահմիները, ձիանները կառնեն, ձեռքերնին ոտքերնին կը կապեն կը տանին այն մշակներու քով կը ձգեն։ Այսպէս չ՚րունակելով՝ ժամ վեցէն սկսեալ մինչև ժամ տասն և մէկ ձեռքերնին լինկած յափշտակութիւնները բոլորը նոյն ձիանու վրայ կը բառնան, կանգնին կերթան։

«Գ. Ս. Աստուածածնայ վերափոխման տօնախմբութեան օրն ջերմեռանդ ժողովուրդը կը դիմեն Անգղ ըսուած Ս. Աստուածածինն վանքն։ նարեկայ վանից քով փախիները ըսուած դիւղացիքը կուգան նոյն վանք յուխտ, ինչպէս որ իրենց սովորութիւնն է։ Առտամիտու գիւղացի տաճիկներ ալ կուգան նոյն տեղ չարութիւն գործելու համար։ փախիներու գիւղացի անձ մը, որ պօլսէն նոր եկած էր, իրեն ընտանեօք մէկտեղ նոյն վանից բակը կանցընեն դիշերը շատ մը բազմութեան մէջ։ Այդ վերոյ գրեալ այլազգներ կը յարձակին խեղճ հայուն կինը յափշտակելու մտօք։ Հայն ալ քունեն կը զարթնու՝ կը յարձակի նոյն տաճիկներու վերան՝ իր ընտանիքն պաշտպանելու համար, վերջապէս այն սրիկայ այլազգներէն կը վիրաւորուի, և մէկ երկու օրէն յետոյ կը մեռնի խեղճ Հայը։

«Դ. Փոչար ըսուած քուրդերը միշտ կուգան վան իրենց պիտոյքը հոգալու համար։ Օգոստոս ամսոյս 16 ին Առտամիտու գիւղէն կանգնին, կուգան Լայա փաշա ըսուած տեղը։ իրենց Ջորիները թող կուտան, և իրենց երկու աղջիկներն ալ պահապան կը թողուն, և իրենք քաղաք կուգան պիտոյքնին հոգալու։ քանի մը սրիկայ այլազգներ կը յարձակին նոյն աղջիկներու վրան, աղջիկները և 15 հատ Ջորիները մէկտեղ կը վերցընեն կը տանին կը կորսընցնեն, մինչև հիմայ «չ Ջորիներ գտնուած են և «չ աղջիկներ, քուրդերը կուգան կառավարութեան կը բողոքեն, և կառավարութիւնն ալ մարդ հաներ է կը փնտռէ։

«Ե. Երկու հայու աղայ քաղաքէն ելնելով Ա.ւանց ըսուած գիւղը գնացած ժամանակնին, ճամբան Թոխթըս Ջահվար (ճաֆէր) ըսուած տաճիկ անձը կը յարձակի նոյն աղայոց վրայ չար միտքով։ տղաքները իրեն դէմ կը կենան, տաճիկը ձեռքն ունեցած խանչալ ըսուած ղէնքով կը վիրաւորէ այն խեղճ տղաքներէն մէկը։ յս տղաքները եկան կառավարութեան բողոքեցին, կառավարութիւնն ալ ղրկեց նոյն տաճիկը բերելու և չը կրցաւ գտնալ։ ու կըսեն թէ նոյն այլազգը խոյս տուած, մէկ կողմ գնացեր է։

«Զ. Ակէց մէկ քանի օր առաջ, կառավարութեան պալատի քով բնակող խեղճ հայ աղջիկներէն մէկը Մաամանի աղբիւր ըսուած աղբիւրը կերթայ Ջուր բերելու։ Ջուր բերած ժամանակը նոյն տեղը եղած 25 տարեկան տաճիկ քեամիպ մը կ՚յարձակի այն խեղճ 8 տարեկան աղջկան վերան, կվերցընէ, կտանի իրեն տուն, իր չար կամք կատարելով թող կուտայ այդ խղճալի աղջիկ, տեղը ցաւալի մայրն ալ իր աղ Ջիկան ձեռքէն բռնած՝ աղդային տուն եկաւ բողոքեց, առաջնորդն ալ հասարակութեան լսեց տուաւ, և շատ մը աղդասէր անձեր միասնալով՝ դնացին կառավարութեան բողոքեցին, կառավարութիւնն ալ այդ տաճիկ քեամիպ ձերբակալել մէկ երկու ենթակային յանձնեց, ուր քննեցին և լսեցան որ ճիշդ էր, և տաճիկը բանտարկեցին առ այժմ։

«Է. Հիմա անցք մ՚ալ ըսեցի։ վարդապետ վանից ներսէս վարդապետը կուգայ քաղաք՝

որ վանուց այգիին համար չուր առնէ և այգին չրէ, հետարկնց այգիի քովէն անցած ժամանակ, ՇԷկ հետարի մանչեր կկանչեն թէ, «վարդապետ, ձեր այգիի չուր մեր այգիէն կերթայ, եկուր չուր տար»։ Միամիտ վարդապետը կերթայ, նոքա ալ վրան կը յարձակին, այնչափ կծեծեն որ կիսամահ կըլլայ, վերջը թող կուտան, կերթէ կերթայ վարդապետը, և հիմայ ալ չատ հիւանդ է»։

Սեպտեմբեր 7 թուականաւ ուրիշ նամակէ մ՚ալ հետեւեալները կը գրեն՝

«Ս. Սեպտեմբեր 2ին գիշերը երեք տիեզեռ տաճիկներ Մանուկ Ալայենց այգին կը մտնեն, Միրզէն և իր եղբայր Մկրտիչ անկողնէն կ՚ելնեն՝ դողերը փախցնելու կաճապարեն, դողերը առնոյ վրայ կը առնեն, և Միրզայի գլուխն մէկ հարուած կ՚իջեցնեն, Միրզէն կ՚ելլայ և Մկրտիչն օդնութեան կ՚կանչէ, այս միջոցին տաճիկը Միրզէին վրայ հինալով խանչալը սիրտը կխրէ և կպատնէշ։ Մկրտիչ զայս տեսած պէս՝ հետեւէն կվազէ կը բռնէ, տաճիկը խանչալը (խանչէր) ձեռքը կը շփոթի որ զայն ալ մեռցնէ, մէկ և մէկ եր կու հարուած կուտայ գլխուն բայց չկրնար այնչափ խոր խոցել, և կէս ժամու չափ տաճիկն ու Մկրտիչ իրարու վրայ կգլորտկին, մինչեւ որ Մաքսատան Թուրչիտ էֆէնտին և Թուլենց տղաներ Մկրտչի աղաղակ լսելով՝ կհասնին։ վերջապէս Թուրչիտ էֆէնտին խանչալը տաճկի ձեռքէն կառնէ և տաճիկը կբռնեն, առաջ օտուն կառավարութեան յանձնեցին։ բայց կառավարութիւնը երկու տաճիկ վկայ կուզէ՝ չը բաւականալով Թուրչիտ և Թուլի տղաներու վկայութեամբ և յայտնի նշաններով, այն է՝ տաճկին իշւիկը, չապիկը, չալվարը և քաղախիկը Միրզայի արեամբ ներկուիլը և նոյն ժամայն բռնուիլը։

«Բ. Նոյն գիշեր (Սեպտ. 2) կըրդարայ թաղի Քանքնի աղաներու զարնել, մէկու գլուխ կոտրել և միւսին ծունկ կոտրել, որոնք թերեւս ազատուելիք չունին, այսպիսի բաներ ամէն գիշեր եւս կպատահին, վասն զի տուն չմնաց որ չմռնան։

«Գ. Զարհան Ս. Նշանայ մէջ հայ մը ըսպանել, կինն բռնաբարել. և ասոնցմէ ետքը ազատ համարձակ չրջիլ։

«Դ. Ալանուց, Քաղաքի և Մանրանայ ձիերը տարեր են, ասոնք զատ զատ օրեր գրծուեր են։

«Գրեթէ անհնար է մի առ մի թուել այս ամսուան ոճրագործութիւնները, բռնաբարութիւնները, նաեւ կուսապղծութիւնները, որոց մին է եօթն տարեկան կոյս պզիկ մը տաճկէ մը պըղծուիլն նախատինն ագռին։

«Ասոնց համար ագռին մէջէն եւս բաւական մարդիկ միաբանած՝ կրծնաւոխութեան խորհուրդներ կ՚լսեն. ուստի այնպուրթ օր, սեպտեմբեր 3, Ս. Սահակ եկեղեցին մեծ ժողով մը եղաւ, ուր շատ խնդիրներ յուզուեցան վերջը ազետալի հետեւանք մը ունեցաւ. այսինքն առաջարկուեցաւ հանրագիր մը բանալ, և կնքելով Ռուսիա ղրկել, ու կրօնքին փոխել, թերեւս ազատութիւն մը ըլլայ. բայց այս առաջարկութիւնը ուրիշ նիստի մը թողուեցաւ՝ զր չատերը չերմացին կպաշտպանեն»։

ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԻ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Սեպտեմբեր 26 կիրակի օրը, ինչպէս որ անցեալ չաբթու Հայ լրագիրք ծանուցած էին, գեմ հանդէս մը կատարուեցաւ անմահ պէշիկթաշլեանի չիրմին վրայ։

Առաւօտեան ժամ 4 1/2ին Բերա Պէլլավիստայի զբօսարանէն հարիւրի չափ աղդայինք խմբովին դէպի Ֆերրիգիւղի դերեզմանատունը գային. ուր Պէշիկթաշլեանի կոմիտէը դափնեօք զարդարուած և դրօշակ մը քաշուած էր վրան սա խօսքերը նշանակուած «ՄԵՌԱՐ ԳԱՒՌ ՇԱՀՏ ԱՊՐԵՑԱՒ»։ կոմիտէին ճակատն ալ անմահ քերթողին կենդանագիրը դրուած էր։

Ժամ 5ին մօտ հանդիսականք գերեզմանին շուրջը բոլորուելով՝ հանդէսն սկսաւ «ԵՂԲԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՌ» երգով. ուսկից ետքը Ազէմեան էֆէնտին՝ Օտեան էֆէնտէն ու Մանանաժոլեանէն ուղղուած նամակը կարդաց, Յետոյ Հանդիսաբանը թմբագիրը ատենախօսութիւն մը ըրաւ, ուսկից ետքը ատենախօսեցին Յովհաննէս էֆէնտի Աճէմեան, Սրապիոն էֆէնտի Հէքիմեան, Թովմաս

էֆէնտի Լուսեան, ազգային առաջին կարգի դերասանուհի Տիկին Աբուսեակ Պէզիրճեան ի վերջոյ Գեր. Խորէն Սրբազան ազգու և սքրատաւ առենախօսութեամբ մը հանդիսին վերջ տուաւ։

Ներկայ հանդիսականայ վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրին խօսուած ճառերը, մանաւանդ Գեր. Խորէն Սրբազան Հօր, Մեծ. Սրապիոն Էֆէնտի, Հէքիմեանի և Տիկին Աբուսեակ Պէզիրճեանի առենախօսութիւնները. անանկ որ ամենուն աչքը արտասուօք լցուած՝ անգլոյն մխուր յիշատակները կորզուէին սրտերնուն մէջ. և հայրենասէր քերթողին խօսքերը՝ որ իւրաքանչիւր առենախօսութեանց վերջը ճառադրին ձայնով կերգուէին, քաղցր ակնկայութիւններով կվառեր բոլոր հանդիսականաց սրտերը։

Վերջապէս ժամը 8ին միջոցներու հանդիսականք «Մնասցես բարեաւ» երգելով մեկնեցան, ուխտելով որ ամեն տարի աւելի չքեղ կերպով կատարեն այս տօնեդարձը։

Հանդէսը ամենայն վայելչութեամբ կատարուեցաւ, և ամենայն օրինաւորութեամբ կարգադրուած էր Մասնաժողովին կողմէն՝ որոյ անդամքն էին Տօքթօր Շիշմանեան, Աճէմեան, Մ. Զօլաքեան էֆէնտիները և Հանգիսից Շարագիր-Տնօրէնը։ Տօքթօր Շիշմանեան էֆէնտին նոյն օրը ստիպողական պատճառով մը չէր կրցեր ներկայ գտնուիլ հանդիսին։

Կը յայտնենք որ նոյն օրը Պէչիկթաշլեանի ընկերներէն Ռափայէլեան և Մուրատեան սանուկք ներկայ չէին, ինչպէս որ կը յուսացուէր, մեծարելու և փառաւորելու համար իրենց անմահ ընկերին յիշատակը։

Շատերը խնդրած են մեզմէ հրատարակել ազգային երեւելի բանաստեղծներէն Գեր. Խորէն Սրբազանի, Սրապիոն էֆէնտի Հէքիմեանի ազգային երեւելի դերասանուհի Տիկին Աբուսեակ Պէզիրճեանի նոյն օրը արտասանած ատենախօսութիւններն և վսեմ Օտեան էֆէնտիի ղրկած նամակը։ Ու այժմ միայն վսեմ Օտեան էֆէնտիի նամակին և Ազնուհի Պէզիրճեան Աբուսեակ Տիկնոջ ճառին օրինակներն ընդունած ըլլալով՝ կը հրատարակենք, խոստանալով միւսներն ալ հրատարակել՝ երբ որ ընդունինք։

---

26 Սեպտ. 1861 Կ. Պոլիս.

Ազնիւ Աճէմեան էֆէնտի,

Օրագրին մէջ Ձեր հրատերը կարդացի, Պէչիկթաշլեանի չիրիմը փառաւորելու համար իր մահուան տարեդարձի օրը։ Օրհնեալ ըլլայ, ով որ այդ մտածութիւնն յղացաւ. օրհնեալ ըլլաք դուք, հայ երիտասարդներ, որ այդ միշտ երիտասարդ բանաստեղծին յիշատակը կը մեծարէք, անոր՝ որ ամենէն գեղեցիկ տիպարն եղաւ հայրենասիրութեան և հանճարոյ։

Այո, և երբ դուք իր գերեզմանին շուրջը կը բոլորիք ձեր սիրոյն հատատիքը նորոգելու համար առ այն՝ որ իր հոգւովը միշտ ներկայ է մեր մէջ, իր մտերիմ բարեկամայ մին և թերեւս մտերմագոյնը, պիտի չկարենայ հոն դանուիլ ու պիտի չկրնայ թանալ իր արտասուքներովն այդ սուրբ գերեզմանը։ Այլ ուր և կոչէ զինքն այլուր անողոքելի հարկը, իր սիրան ու մտածութիւնը հոն կը թռչի, հոն կը թափառի և հոն կարտասուէ ձեզի հետ, ով բարեկամք իմ բարեկամիս։

Միայն թէ այդ օրն՝ որ ընտրեցիք իբրեւ Հայ ազգայուն երիտասարդութեան վայելուչ հանդէսի օր, չմոռցուիր անկէ ետքն ալ և ամեն տարի նոյն օրին հոն հատքուէր Հայ երիտասարդութիւնը խմբովին՝ ընդունելու համար այն ներշնչմունքը՝ զոր ես ինքս միշտ գտած եմ այդ գերեզմանին քով, ամեն անգամ որ իմ բարեկամիս այդ յետին բնակարանին այց եմ եղած, մտածելով այն յոյսերուն զոր՝ի միասին կը սնուցանէինք և որոնց քանի՛ն, ախտս, մահս անկէ՝ի վեր, և միշտ լսած եմ, իբրեւ թէ դեռ լսուէր իր գերեզմանին խորունկէն, այն ազաղակը՝ զոր ամենէն առաջ հնչեցուց և որ չը պիտի մարի անի. «Եղբայր եմք մենք»։

Թող այս աղաղակը միայնակ մեզ Հայերս ողջոյն և ամրապնդէ մեր սէրն իրարու հետ, մինչեւ որ գայ օր մը՝ ուր հայ ժողովուրդն ամբողջ կարող ըլլայ կրկնել Աբեւելքի բոլոր ժողովրդոց. «Եղբայր եմք մեք»։

Գ. Ծ. Օտեան

թիւն : Այո՛, պիտի երգեմք զանոնք միշտ և քու բառբառովդ և քու անունովդ պիտի ազգ Ջուներեմք միշտ մեր պանծալի ազգ ուխիւնն ու մեր սրտավառ ու անմոռանալի հայրենի յիշատակները իսկ զքեզ ո՜վ պէլիքմաշլեան, զքեզ եղիէ քնարդ անմահացոյց, բայց անշուշտ և անմահութեան երկնաճեմ բարձունքներէն պիտի խայտայ ոգիդ՝ քու ծանօթներդ, քու սիրելիդ անմոռաց սիրով դերեզմանիդ շրջբոլորը տեսնելով. և եղիէ տակաւին քաղցր է քիչ մը այս դողդոջուն ձայնս, քաղցրասցի՛ քեզ դափնեղէնս այս պահուն, ո՜վ մեծդ քերթող. ղոր մահարձանիդ վրայ կը նուիրե երախտագետ կնոջ մը ձեռքը, ով սիրողդ Մուսային, զանմահութեան ղայս առ հաւատչեայ :

Ա. Ս ՊԷՋՐԵԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

Այս ժողովը մէկ երկու շաբաթ է որ առաքալեց : Եւրոպան ալ անցաւ : Ամերիկան ալ : Լօնտրայի հատարակաց խորհրդարանն ալ գեղրազնեց՝ Գերմանիոյ Բէյխսթակի ժողովն ալ Անդամները ըսես նէ՝ Միւսիւ Թիէրէն հմուտ, Միւսիւ Կամպէթթայէն գործունեայ, Միւսիւ Ժիւլ Սիմընէն գիտնական, Ժիւլ Ֆաւրըէն տիփ լօմաթ, մինչեւ անգամ կոմս Պիզմարքէն ալ հանճարեղ են. Այս ըսածներս՝ խելքի, քաղաքականութեան և օրէնսգիտութեան մասին չհասկնաք. բանի վրայ ըլլալու մասին է խօսքս։

Այս ժողովը սեպտեմբեր տասնը եօթնին որոշուած մը տուաւ որ, ձգէ մեր խելքէն մըտքէն՞ վեր ըլլալը, մինչեւ անգամ լուսաւորեալ ազգաց օրէնսդրական ժողովոց նախագահներուն ալ մտքէն չէր անցներ։ Սատանան բան չունի՛ ե՛ա, լա Թիւրքիի խմբագիրն ալ ելեր նոյն նիւթի տաեռնագրութիւնը կէտ առ կէտ հրատարակէր է, Եւրոպացիք ալ կարդացեր՝ հաւներ, ու գերմարդկային վճռեր են այս որոշումը։ Հիմա անկէց ի վեր ամեն օր հեռագիր հեռագրի վրայ կգայէն և Թիւլուզութիւն կը լնդրեն Հայոց ընդհանուր ժողովէն որ այդ վճիռը իրրեւ օրէնք իրենց երկրին մէջ ալ գործադրելի ըլլալու և օրինաց կարգը անցընելու պատճառութիւն չնորհուի։ Ջենք դիտեր

կնոջ մը ձայնն ալ, ով ոգիդ քերթողական, կնոջ մը ձայն ալ թող լսուի այսօր ներքոզարանիդ սրտառուչ ձայներուն հետ։ Բայց քեզի, արժանաւորագոյն ներքոգից՝ քու անուշիկ ու երկնասոյզ նուագդ մրմունջներն են, ով պէչիկթաշլեան, մրմունջները՝ որ քու սիրով ու բոցով վառեալ սրտիդ արձակելով՝ ղորսացան բոլոր Հայ սրտերու մէջ, և այսօր դերեզմանիդ խորհրդաւոր լռութիւնը կը վրդովեն, զքեզ՝ քեզ յիշեցընելու, և մեզ՝ մեր մեծ կորուստը առաւել ևս ղգայնել տալու նպատակաւ։ Ցկար է իմ ձայնս, ղոր տխրութիւնը առաւել եւս կը տկարացնէ, բայց և այնպէս, ով մեծդ ոգի, մուսայդր արդեօք այս ձայնը՝ որ քեզ ծանօթ էր երբեմն. և կը համարձակի՛ ըսել ինձ և սիրելի . . . դու, աղնիւ սիրտ, մոռցած չես անշուշտ այն կիները՝ ղոր քու խրատուանօքդ Հայոց իմաստերասիրութեան վրայ սրտապնդեցիր, մոռցած չես այն բոցավառ ազգասիրութիւնդ՝ որ քեզ մղոնել կուտար դեպի անուշ ոյն թերութիւնները, և առաջին ծաղկի պսակը, քերթողի ձեռօք հիւսեալ, նորա կուսական ճակատուն ի զարդ կը մատուցաներ. այն անզարդ պսակը, ով մեծդ բանաստեղծ, այն պսակը ինձ շատ առաւել սիրելի եղաւ, շատ առաւել սիրտդ քան զայն ամենայն ականակուռ պսակներ՝ ղորս ճոխութիւն, և գոցե չողմութիւն, Հայոց դերասանուհոյն շռայլեցին. վասն դի քու ամեն գործերուդ անկեղծասիրտդ եր առաջնորդ, ինչպես նաեւ երկնաշունչ ոգիդ՝ քու զմայլելի քնարիդ։ Այլ աւաղ, այսօր այդ սիրտը սառաժամ լռութեան մէջ, այսօր այդ քնարը՝ մահուան սեւաթոյր քողովը ծածկուած է . . . բայց շատ իսկ բաբախեց սիրտդ՝ որ նորա արտիմունքը չը կորսուին, շատ իսկ մրմնջեց քնարդ՝ որ նորա քաղցրաձայաւ նիրդ աշնակութիւնները՝ Հայոց բիւրաւոր սերունդները նաև ապագային մէջ զմայլեցընեն ու ազգասիրութեան անչէջ խանդիւը բորբոքեն։ Իղո՜ւր մահը կատաղ զքեզ կարծեց մեր գրկերէն։ Հեռացար դու, բայց մեզի քու փառքդ թողուցիր վառաւոր ժառանգութիւն, և ոգ եղոյդ երգ երդ՝ մեր տխուր սրտերուն ի սփոփանս և ի քաջալերու-

թէ, Հայոց պարծանքն ու փառքը եղող յիշեալ հրաէրին ի՞նչ պիտի պատասխանէ մեր ընդհանուր ժողովը։ Բայց սա գիտենք որ սա իրարու ձեռքէ քաշքշուած և օրինաց կարգն անպչնելու համարինդ բուռած հրամանին ենթակայ եղած վճիռը իւսկիւտարու թաղական խորհրդոյ քաղաքական ժողովոյ նկատմամբ առ ընդհանուր ժողովն ուղղած բողոքագիրը քաղաքական ժողովին յանձնելու անզուգական որոշումն է եղեր։

Երրոպացի ազգերն ալ ըսես նէ՝ մինչեւ հիմայ սա հասարակային գաւառը չուտով չը կարենալ լմնցնելնուն համար գժգոհ ըլլալնուն, այս որոշումը իրարու հասեր և իրենց խելք սորվեցուցեր է։ Հիմա այդ յօդուածը օրինաց կարգն անչնելով՝ ամբաստանութիւն մը պատահածին պէս ամբաստանեալին պիտի յանձնէ այդ ամբաստանութիւնը քննելու և վճռելու պաշտօնը, և ասանկով ինքը մէջէն պիտի ելնէ։

Մենք այս ազգային փառքին վրայ՝ գետնէն ոսկի մը գտածի պէս կինդայինք կոր, մէյ մ՚ալ նայիս՝ վերջին նիստը տեղի ունեցաւ և առաջինէն աղուորիկ լծնտոչիկ, նօնօչիկ որոշումներ տուաւ։

Էյ չիտակը մենք ըսինք որ ընդհանուր ժողովոյ մեռնիլը մօտեցեր է զահէր որ, ասանկ իրարմէ պասլնէն որոշումներ կուտայ կոր, կամ՚չէ նէ՝ առաջ անփորձ էր տէ, կամաց կամայ դպրատուն երթալու պէս գնաց եկաւ՝ քիչ մը խելքը բարկցաւ։

Կատակը մէկդի՛ եա, սա ընդհանուր ժողովը ի՞նչ խելքով արդեօք քաղաքական ժողովոյ հրաժարականը չընդունեց։ Քաղաքական ժողովը ինք իր քէֆին հրաժարականը տուաւ տէ՝ սա մեր խելացի երեսփոխանները չընդունեցին, չէ նէ չրջանը լրացած էր տէ՝ անոր համար հրաժարեցաւ. ի՞նչ խելքի հրաժարական տուին. սուտ բերանն մի րլին ը. սենք՝ չէ նէ Ֆրանսըդ բօլիմիգատի րլին տէ երեսփոխանները ամանի պիտի ձգէին։ Ասոնց բացատրութիւնները տակաւին մէկը չըտուաւ, Ամմուլին միայ որ իր պաշտօնը կատարէ։

Հիմա մտիկ ըրէ. Քաղաքական ժողովոյ համար անցած չարթու հրաժարական տուաւ ըսին նէ՝ անիկա չահա էր. միտքը հրաժարել չէր՝ էմրաքը տէնէմիչ ընելու համար էր։

Երեսփոխանաց ալ մօտտուքը ըսես նէ՝ տեսակ տեսակ է. մը մէկը ըսեմ. սրը կըսէ իմ է, ասոնց հրաժարականը ընդունինք նէ՝ տեղերնին ալ պիտի գնենք, մարդ չիկայ։ (Ատկէն գայ նէ՝ չորս միլիոն կը հաշուեն Հայոց ազգը. հիմայ գըրըլա գըրըլա վեց հոգի մնայեր է, անոնք ալ, Աստուած մի արասյէ, էհ, մինչև ցվեր. ին գատաստան տարելու չէն եա օր մը չէ նէ՝ օր մը ելնէ Աստուծոյ հրամանը կատարուի նէ, Հայոց ազգին ալ տարին պիտի լմնայ.) Ուրն ալ կըսէ իմ է. սա քաղաքական ժողովին նստած օրը ընդհանուր ժողովը անանկ խարար տուաւ որ՝ մինչև Սահմանադրութեան վերաքննութիւնը չլմնայ նէ, անոնց պաշտօնին պայմանաժամը չլմնայ. Ասիկայ քէշ վազարըմ չէ. հէմ՛ քաղաքական ժողովին ալ գործին ալ փէք ապէկ կուգայ. կայրին ալ ուզածը աչք մըն էր՝ աստուած երկու աչք տուաւ. ալ ի՞նչ կուզէ. որովհետև ո՛չ Սահմանադրութեան վերաքննութեան վերջը պիտի գայ որ, ո՛չ ալ քաղաքական ժողովին հրաժարումն օրը գայ. ինչո՞ւ ըսես նէ՝ Սահմանադրութեան առաջին գլուխը վեց ամիս է ինդրոց կարգէն գլուխը դուրս հանած չունի, հարկաւ ամբողջապէս վերաքննութելու համար վեց ամիս ալ պէտք է, եղաւ տարի մը. տարի մ՚ալ երկրորդ գլխոյն երթայ նէ՝ եղաւ երկուք. տարի մ՚ալ երրորդ գլխոյն՝ վայ մեր ազգին դրխուն. . . . . Եա ամբողջը վերաքննութելէն ետքը ամենը մէկանց մէյ մ՚ալ աչքէ անցընել պէտք չըլլա՞ր մի. դուն հաշիւդ մի ժոռնար, լմնալէն ետքը Բ. Դրան յանձնաժողովին սենեակը քանի մը տարի ալ օդափոխութեան չ՚երթար մի. . . . . :

Հիմա ըսէ նայիմ. սա Սահմանադրութեան ամբողջ վերաքննութեանը քանի՞ դար պէտք է. դար մը միայն պէտք է ըսես նէ ալ, Հայոց ազգը սա ժողովին դերին է ըսէ, լմնայու. բայց և այնպէս չենք կարծեր որ այդչափ երկար ժամանակ դերութեան մէջ մնայ ազգերնիս, որովհետև անցածներս եւրոպայի լրագիրներէն առնելով մեր հայ ժերմէները հրատարակեցին իմէ, 1877 ին աշխարհի վերջը պիտի գայ. ըսել է որ՝ եմէ քաղաքական ժողովը մինչև աշխարհի վերջը իր պաշտօնը չարունակել միտքը դրած ըլլայ ալ նէ՝ այս հաշուով իր պաշտօնին մնացորդն ալ իմոզ անգին աշխարհքը չարունակէ։

Շարունակենք հիմայ երեսփոխանաց մըտմտուքները։

Կարգը քուէի եկաւ նէ՝ երեսփոխանաց հին ժամանակին նոր հարուներուն պէս մնունջ

գոնող մասը քուէ մը տալ կարողացաւ. և ըստ որում քուէն յայտնի էր, երեսփոխաններէն ոմանք երեսին ը բռնելնուն, ոմանք խնամ մը թխթխել հաստատելու միտք ունենալնուն, օրն ալ այդ մարդոց հետ առևտրական յարաբերութիւն ունենալուն, որ մէկն ալ ֆաղաքական ժողովոյ պաշտպանութիւնը վայելելուն, մէկ երկու հոգի ալ ֆաղաքական ժողովոյ ձեռքով դարձնելիք ջրրըլտախ ունենալնուն. ևն, ևն, ասոնց համար հրաժարականին չընդունեցին:

կարգը եկաւ որ հրաժարականը ընդունողը ձեռքը վեր վերցնէ ըսին. եկեղեցիին մէջ գտնուող ամբողջ ժողովուրդը ամենքը մէկէն երկու ձեռքերնին մէկտեղ վեր վերցուցին. որովհետև երեսփոխանաց մեծ մասը աջակողմեան ըլալուն և միւսյած մասը՝ օրէնքը քուէի չը դրուիր տէյի բողոքելնուն, վեր վերցնելու ձեռք չէր մնացեր:

Ահա այսպէս քուէով մը ֆաղաքական ժողովը նորէն իր ամբոխին կապուեցաւ ամմա, ֆաղաքական ժողովին մօտը նստող երեսփոխաններէն ոմանք տարակոյս կը յայտնեն եղեր թէ, նայինք ֆաղաքական ժողովոյ անդամներն ալ իրենց պաշտօնը պիտի ընդունի՞ն . . . . :

Ասոր ամենեւին տարակոյս պէտք չէ. ես ֆաղաքական ժողովին կ՚ըսեմ որ կընդունին. ինչու ըսես նէ՝ այսչափ աստեն է, մարդիկը քէլէնին կուտան կոր՝ պաշտօն նին չեն տար կոր. անոնք ուխտ են ըրեր որ մինչև ցմահ ազգին ծառայեն, պիտի ըսես որ վարձք է նէ՝ այսչափը հերիք է, քիչ մ՚ալ ուզիլը ինչ առնէ. վատ է նէ՝ ամենքնիս ալ պիտի վատաւորինք. դարձեալ հերիք է . . . . : Ըդ ապրողն ասանկ մարդոց համար չէ:

Ի՛նչ օգուտ որ, նայն օրը ձախակողմեան երեսփոխաններէն մէկ մասը ներկայ չէր, և մինակ Մաղրմեան ու Ալրշակ էֆէնտիները մնացեր էին. որոնց մէկ ձայնին քառասուն ձայն, մէկ խօսքին հարիւր խօսք կուտային, ու դարձեալ չէին կրնար խօսքերնին քալեցընել նէ՝ անճարակ դիւանը շուտ մը ճարտարուեցաւ, և դուք չիտակ կխօսիք կոր. հոս չիտակ խօսելու տեղ չէ. ձայներնիդ կարեցէք, խօսք չունիք բան և խօսք չտուաւ. Անոնք ալ ոտուններնուն փոշին թօթուեցին՝ առին քալեցին. իրաւ ալ քառասուն խօսք չհասկցողին մէջ երկու խօսք հասկցող գտնուիլը՝ խենթերուն քաղաքը անձրևին չուրը չխմելով փիլիսոփայ մնալուն կնմանի:

Ֆաղաքական ժողովը իր տեղը հաստատուելէն ետքը՝ խօսքը դարձաւ կրօնական ժողովին վրայ թէ, մինչև երբ առանց կրօնական ժողովի պիտի մնամք:

Սրբազան Պատրիարքը առաջարկեց թէ, ֆաղաքական ժողովոյ անդամոց պէս նոյն ժողովին անդամներն ալ ինքն ընտրէ, և սա բանին համար երեսփոխանաց վստահութիւնը խնդրեց:

Հոս Մէֆիստոփել միտքերնիս կձգէ թէ, երբ ներկայ ընդհանուր ժողովը վերակազմեցաւ ու նոր ֆաղաքական ժողովոյ մը ընտրութիւնը հարկ եղաւ, որ դարձեալ ներկայ ֆաղաքական ժողովն էր, և երբ ընդհանուր ժողովը Ս. Պատրիարքին առաջարկեց որ՝ ժողովոյ անդամներն ինքն ընտրէ, Ս. Պատրիարքը չիզերը դողդողալով այդ ընտրութեան հրաժերժեց՝ Սահմանադրութեան վրայ ուխտրած բլալը յիշելով. և հազիւ հազ ճարտարանի երեսփոխաններ կարող եղան զինքը համոզելու՝ որ ընդհանուր ժողովոյ խօսքը մարիկ ընէ:

Հիմայ, որ գրեթէ տարի ու կէս է անցեր, կարծես այդ ընտրութեան ազատութիւնը բերնին համ է տուեր, և ան ատենուան յիշած ուխտը հիմա միտքէն ելեր է:

Յաճկերէն տուած մը կայ կըսեն. Սարը քէչիի կէօրէն՝ իչի տօլու եաղ զանն իսէր: Ասոր պէս մեր ընդհանուր ժողովին ալ հեռուէն տեսնողը մեծ բան մը կը կարծէ. քովը մտանայ, և կամ մէկը մտնայ նէ՝ ինչեր չպիտի տեսնէ. չորս քուէով երեսփոխան ընտրուիլ տէ, մինչև վերջը ֆող եմ փալէ մախառայի պէս ճրա ճրա խօսիլ մը կուզես. դիւանին առեւնապետները օր օրի աւելցընելով՝ պարապ դիւան մը կուզես. խնդրոյ կարգէն դուրս խնդիրներ յուզել մը կուզես՝ չէ նէ բաղնիքին թաս խայտ ըլալը մը կուզես. Սահմանադրութեան հոգին քուէի դնելը մը կուզես՝ չէ նէ ան քուէն վատարկցընելու համար դուրսը միամիտ երեսփոխանները օրսամ մը կուզես: Ասանկ երթայ նէ՝ որ մ՚ալ Սահմանադրութեան մարմինը քուէի պիտի դնեն և եաքէն ալ դերեզման. է՛հ, մեծագոյն մաս է սա. ով ինչ կրնայ ըսել. օր մը ելնէ ասանկ քուէ մը տայ նէ՝ թևէն բռնող չը կայ եա:

Բայց պիտի ըսես որ՝ սա բացառութիւն է, ան բացառութիւն է, անգիրնը բացառութիւն է ըսելով՝ անոնք հիմակուընէ Սահմանադրութիւնը ճաղը դրեր են, հոգին տուեր՝ գաղտուկ կառչին կոր. սա վիճակին վերջը ո՞ր պիտի երթայ . . . . :

—Նորէն միապետներուն, հեռապետներուն, ամիրաներուն սատը:

ՇԱՐԱԳԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ
ԳԻՆՈՐԴ Ց. ԱՑՎԱՉԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. Ց. ՓԻՒՐՓՃԵԱՆ
ՅԻՆՃԱՆՃԻԼԸՐ ԵՕԳՈՒՇՈՒ ՒՒՉԱ ՓՈՇՈ ԹՒՆ ԹԻ 5